

פרננדו פסואה אגרטל בחלון הנפש

שמונה-עשר מרובעים בטעם עממי

מפורטוגלית: אביעד אליה

בשנתיים האחרונות לחייו כתב פרננדו פסואה¹ (1888-1935), גדול משוררי פורטוגל במאה העשרים, יותר מארבע מאות מרובעים (אף כי מועד כתיבתם המדויק אינו ידוע בוודאות, היות שרבים מהם אינם מתוארכים). בניגוד למנהגו הרגיל, פסואה לא ייחס את המרובעים לאיש מן המשוררים ש"ברא" ושבשמם (הבדוי) כתב חלק גדול מיצירתו. אסופה ראשונה, שכללה חלק ממרובעים אלה, ראתה אור בפורטוגל בשנת 1965 ונשאה את השם "מרובעים בטעם עממי" (Quadrado ao gosto popular). אסופה שנייה, ובה כמאה מרובעים נוספים, התפרסמה בשנת 1997.

כך תיאר פסואה את הסיבות שהניעו אותו לעסוק בסוגה הזאת: "המרובע הוא אגרטל פרחים שהעם מציב בחלון של נשמתו. יופיים של הפרחים, האצור בחלל הקודר של האגרטל, מחציף החוצה מבט של שמחה. מי שכותב מרובעים פורטוגליים כורת ברית בענווה עם נשמתו של העם — עם כולנו — ולמעשה הוא משוטט בתוך עצמו. להיות פטריוט של ממש פירושו, קודם כול, להעניק ערך ליחידים שהננו, ולעשות את האפשרי על מנת שינהגו באותו אופן גם בני ארצנו האחרים. כך תוכל האומה — שהיא סך היחידים המרכיבים אותה, ולא גל של אבנים וחול המהווים את הטריטוריה שלה, ולא אוסף של מילים נפרדות או מקושרות בצורתן או בלקסיקון שלהן או בדקדוקן — להתגאות בנו. שהרי היא בראה אותנו, אנחנו ילדיה, ואנחנו גם הוריה, שכן אנחנו בוראים אותה."

נאמן למוטיבציה שתיאר, כתב פסואה מרובעים לא מעטים בשורות בנות שבע הברות, על פי הצורה הרחבה יותר של "המידה הישנה", הקצרה, שהיתה נהוגה בשירת המרובעים הפורטוגלית של ימי הביניים (הסקמה המשקלית הקצרה עוד יותר היא בת חמש הברות). מרובעיו של פסואה אינם עשויים מקשה אחת. מן הצד הצורני, סקמת החריזה היא לעתים אי'בי'אי'בי ולעתים אי'בי'גי'בי. גם המשקל, כאמור, איננו אחיד. רבים מהם מופנים לנמענת (הקרויה בחלק מהמקרים מריה), שאינה מחזירה לדובר אהבה, או מדברים על אודותיה בגוף שלישי. ואילו מרובעים אחרים הם מכתמיים יותר באופיים, וכאילו מצהירים על עצמם כי הם מבקשים להפיק מן ההתבוננות בעולם איזו אמירה כללית, ולו מצומצמת. אך למרות השוני הזה, ניתן למצוא קו מנחה האופייני לחלק גדול מן המרובעים: בשתי השורות הראשונות של מרביתם מצייר המשורר תמונה טריוויאלית, התרחשות חסרת חשיבות, לכאורה; השורה השלישית משכללת

את תמונת היסוד הזאת על ידי הזנקתו של הדימוי הניטרלי אל עולמו הרגשי של המשורר או אל תודעתו; והשורה הרביעית, החותמת, מביאה לידי שיא את חדותה של פרשנותו האישית, על דרך של מסקנה חותכת, לעתים בלתי-לוגית, ותמיד בלתי-צפויה — אולי דווקא משום שלעתים היא מצחיקה כל כך, אפילו ילדותית, ובה בעת מרירה.

א"א

*

שירים של בני פּוֹרְטוֹגַל הֵם
כְּמוֹ הַסִּירוֹת שְׂבִיִּים —
שְׂטִים מְנַפֵּשׁ לְנַפְשׁוֹ,
שְׂמִים אֶת נַפְשָׁם בְּכַפָּם.

*

כְּמָה קָטָן הוּא הַלֵּב,
אֲמָלִל, וְכְמָה טוֹרֵחַ!
בַּיּוֹם הוּא צָרִיךְ לְבִכּוֹת,
בְּלִילָה לְהִתְיַפַּח...

*

אם אֲמַשׁ עֲבָרָה הָרוּחַ
קוֹדֶרֶת בְּדִלָת שְׁלֶךְ —
שְׂמַעַתְּ אֵיךְ שֶׁהִיא נֶאֱנַחַת...
בְּרוּר לֶךְ הַיֵּטֵב מִי שֶׁלֶח...

*

פְּרִשְׁתַּ מְנִיפָה, וּבִינְתִים
הַנִּפְנוּף בִּידֶךָ קָפָא.
אֲהַבָּה שְׁחוֹשְׁבַת בְּלִי הָרֶף,
מִתְחִילָה אוֹ קִרְבָּה אֶל סוּפָה.

*

כְּשִׁזוּג קִבְּקָבִים לְרִגְלֶיךָ
עֲקֹבֶיךָ דוֹפְקִים, דוֹפְקִים.
עָדִיף לִי לְמוֹת פְּעָמַי
מִלְשִׁמְעַ אֹתָם שׁוֹתְקִים.

*

הִשְׁחַלְתִּי פְּנִינִים לְמַחְרֹזֹת
עַל פְּתִיל, וְנָתַתִּי לָךְ.
תִּרְאֵי: כָּל פְּנִינָה – נְשִׁיקָנֶת.
הַפְתִּיל – כְּאָבִי הַנְּמָשֶׁךְ.

*

כְּשֶׁבִקֵּר מִפְּצִיעַ אֹמְרִים שֶׁ
דָּבָר שָׂמַח נוֹלֵד.
נִכּוֹן, אָבֵל הִיא לֹא הִגִּיעָה.
הִיא יוֹם. הַלִּילָה יָרַד.

*

בְּמַחְוָה הַזֹּאת הַצּוֹנְנֶת
יֵשׁ לְעַג, אוֹלֵי גַם חֵן.
כִּי אוֹתָהּ תִּנּוּעַת יָד מְצִינֶת
"לְמָה לֹא" וְאֶפְלוּ "כֵּן".

*

תָּנִי לִי חִיוֵךְ מֵאֲלֶה
שֶׁלֹּא מְשֻׁמְשִׁים לְדָבָר,
כְּמוֹ שְׁנוֹתָנִים לְיֶלֶד
קִפְסָה שְׂרוּקָנוּ אוֹתָהּ כְּכָר.

*

כְּשֵׁאתָ, בְּהִסָּח הַדַּעַת
מִיַּטִּיבָה אֶת תַּלְתְּלִיךָ
רֵאשִׁי נִהְפָּךְ לַפְּקוּעַת
מִחֻשְׁבוֹת עַל חַיֵּי וְחַיִּיךָ.

*

רוֹזְמְרִין אֲשֶׁר נִתְּנוּ לִי,
רוֹזְמְרִין אֲשֶׁר אֶתֶן,
כֹּל הִרַע אֲשֶׁר זָמְנוּ לִי
הוּא הַטּוֹב שְׂאוּמָן.

*

הַסִּבֵּת אֶת פְּנִיךָ מִמְּנִי
מִמָּשׁ כְּשַׁעֲמַדְתִּי לֹאמַר
שָׂאם תִּסְבֵּי פְּנִיךָ,
זֶה לֹא יִשְׁנֶה לִי דְבָר.

*

כָּבֵד יוֹמִים אֵינְנִי רוֹאֶה
שׁוֹם דְּרֶךְ לְרֵאוֹת אוֹתְךָ.
אֵךְ אִם גַּם אַחֲרִים לֹא רָאוּ,
אַחֲשֶׁק בְּלִי לְסַבֵּל כָּל כֶּךָ.

*

אֶת כּוֹרֶכֶת מִטְּפַחַת סְבִיב
לְרֵאשֶׁךְ. הִיא קְשׁוּרָה מְאַחֵזָה.
אַבֵּל מָה שְׂאוֹתִי מְעַצִּיב
הוּא הַקָּשֶׁר שֶׁלֹּא נִקְשָׁר.

*

רְאִיתִי אוֹתְךָ מְבַרְכֶת
בְּחֹר שְׁהֶלֶךְ לְדַרְכּוֹ,
וְכַמְעַט הִתְחַנַּנְתִּי לְלֶכֶת
גַּם אֲנִי לְאִיזָה מְקוֹם.

*

חֲזַרְתִּי אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ
לְרֵאוֹת אִם גַּם אַתְּ חוֹזֵרֵת.
כְּשֶׁלֶפְרֵד נוֹתְנִים קְטָנִיּוֹת,
הוּא אוֹכֵל קְטָנִיּוֹת, הַפֶּרֶד.

*

יֵשׁ בְּרֵאשֵׁי רְעִיוֹן,
לֹא אֵמַר אֶף מְלָה נוֹסֶפֶת.
אֶךְ אֵלֹה הִיא זֶה חֵלוֹן
הַיִּתִּי צוֹפֶה בְּךָ חוֹלְפֶת.

*

רְאִיתִי סַפִּינָה מִתְרַחֶקֶת
וְלֶה רַק מִפְּרֵשׁ אַחַד קָל,
הַלֵּכָה לְבִדָּה בַּיָּם...
אֲכַל לִי לֹא הַכְּאִיבָה בְּכָלֵל.

¹ ספרי פרננדו פסואה בעברית: "כל חלומות העולם", תרגום: פרנסישקו דה קוסטה ריש, יורם ברונובסקי. אחרית דבר: יורם ברונובסקי. הוצאת כרמל, 1993; "מהחלון הגבוה ביותר", תרגום: רמי סערי, פרנסישקו דה קוסטה ריש ויורם ברונובסקי. כולל כרונולוגיה מקוצרת, מבוא והערות. הוצאת כרמל, 2004; "ספר האי־נחת (אשר לברנרדו סוארש)", תרגום: יורם מלצר, כבל, 2000; "מה עשיתי מן החיים?", שירת אלורו דה קמפוש. תרגום: רמי סערי, כולל מבוא מאת המתרגם, הוצאת כרמל, 2006.